

PREMI LINGUAPAX 2010

Divendres, 21 de maig, 12.30
Aula Capella, Universitat de Barcelona

Parlament d'Ignasi Vila en ocasió del lliurament del Premi Linguapax 2010 a Miquel Siguan i Robert Phillipson.

Vaig conèixer al Dr. Siguan al 1975 quan estudiava psicologia en aquesta mateixa universitat. Eren temps difícils, plens d'esperança, que anunciaven la vida democràtica de la qual avui gaudim. Jo era un estudiant, diguem-ne, mogut i ell era l'únic catedràtic i, a la vegada, director del Departament de Psicologia en una Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació. Jo era dels que darrera la pancarta de "volem una universitat democràtica i popular" estàvem decidits a acabar amb qualsevol vestigi, al nostre entendre, d'autoritarisme i proclamar la sobirania assembleària com a única forma d'organització de la vida universitària. No cal dir que el Dr. Siguan el col·locàvem, com altres persones de fermes conviccions democràtiques, en el bàndol contrari. No obstant això, l'estereotip va durar molt poc temps. Vam trobar una persona sensible, tolerant, oberta al diàleg que, una rere l'altra, donava suport a totes les nostres iniciatives i, fins i tot, les finançava amb el feble pressupost del departament que dirigia. I, poc a poc, vam desenvolupar un afecte mutu que es va perllongar al llarg dels anys. Em va dirigir la tesina, vaig entrar com a ajudant al departament i, d'acord amb les meves creences, em vaig interessar per la psicologia marxista amb l'objectiu de fer la meva tesi doctoral en història de la psicologia amb Antonio Caparrós.

El Dr. Siguan era molt conscient dels límits de la universitat franquista i havia animat a un grapat d'estudiants a anar a estudiar als centres europeus de recerca psicològica amb més prestigi, de manera que quan vaig començar a estar al seu costat hi vaig coincidir amb altres persones que s'interessaven per qüestions lingüístiques i educatives. Val a dir, que va ser l'any 1970 quan el Dr. Siguan, juntament amb Joaquim Arnau, Maria Pla i Joan Mestres, va fer el primer estudi empíric sobre els efectes del bilingüisme escolar en el rendiment de l'alumnat. L'estudi mostrava que l'alumnat catalanoparlant després de quatre anys escolaritzat en la seva llengua desenvolupava un coneixement semblant de castellà que els castellanoparlants escolaritzats en la seva llengua. Aquest estudi va ser el començament d'un seminari sobre educació bilingüe, conegut com el Seminari de Sitges, que va tenir continuïtat fins l'any 2000 i que, de ben segur, va tenir una gran incidència en les diferents polítiques lingüístiques i educatives que els diferents governs autònoms, especialment els de Catalunya i País Basc, van iniciar i mantenir durant els anys 1980 i 1990.

Així que, mentre jo mantenia discussions filosòfiques i psicològiques sobre el marxisme amb Antonio Caparrós, el Dr. Siguan posava sobre la taula la necessitat de tractar educativament la diversitat lingüística existent a Espanya. Però, com he dit abans, el corrent d'afecte mutu feia que, especialment als estius, quan deixava la casa

de Santa Eulàlia a Eivissa i feia escala a Barcelona en algun dels seus nombrosos viatges, ens n'anéssim a sopar junts a Ca l'Estevet i parléssim de política, de la vida universitària, de filosofia, d'història, de psicologia i, com no podia ser altrament, de llenguatge. Jo, un euskaldun trasplantat a Catalunya, no podia deixar de ser insensible a les seves consideracions sobre la importància d'estudiar el bilingüisme, de sumar dades a favor del manteniment de la diversitat lingüística i d'incidir amb força en l'educació lingüística. Em va convèncer: vaig deixar la psicologia marxista i de la seva mà vaig iniciar una tesi doctoral sobre l'adquisició del llenguatge entre els infants bilingües familiars.

Van ser uns anys en els quals tant l'interès per l'adquisició del llenguatge com de les seves funcions va ocupar una part important de la seva vida. A més a més de la meua tesi, havia dirigit la tesi de Carme Triadó sobre el primer llenguatge infantil o de Mariana Miras sobre les relacions entre llenguatge i classe social. I, a diferència dels corrents més importants del moment, va defensar la continuïtat de la comunicació al llarg de tota la vida de les persones. És a dir, entenia que el llenguatge era un instrument per a la comunicació i que, abans del llenguatge en sentit estricte, els infants ja comunicaven i que, per tant, el llenguatge apareixia en la vida de la infància com un nou procediment per fer les mateixes coses que prèviament els infants feien de manera gestual. I apareixia perquè, en definitiva, els infants reconeixien que era més econòmic i efectiu parlar que fer tota una seqüència de gestos per aconseguir el reconeixement de les seves intencions. No cal dir que la lectura de Vigotski, induïda per alguns dels seus deixebles, especialment Humbert Boada, va tenir una notable influència en la seva concepció, no únicament sobre l'adquisició del llenguatge, sinó també sobre com entenia les relacions entre llenguatge i pensament.

El Dr. Siguan tenia una sòlida formació humanística i llegia tot el que arribava a les seves mans. I de les lectures l'interessava especialment el fil argumental, les maneres de raonar i les conclusions a les quals arribaven els autors. L'interessava sobretot la narració, probablement perquè ell també va ser un excel·lent narrador que mantenia bocabadada l'audiència, ja fos en un sopar, o bé en una conferència, que escoltava les seves anècdotes, els seus comentaris irònics sobre personatges ben coneguts o els seus pensaments i raonaments sobre qüestions, a vegades molt complexes. Per això, no és gens estrany que personalment se sentís més proper a Vigotski que a Piaget. Admirava el treball de Piaget, però pensava que les idees de Vigotski eren més útils per comprendre l'ésser humà.

I, al costat de la seva preocupació per l'adquisició del llenguatge i les relacions entre llenguatge i pensament, des de la direcció de l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) feia caminar el Seminari de Sitges. La recuperació de la democràcia va donar ales a les seves propostes formulades al llarg dels anys 1970. La Generalitat de Catalunya o el Govern Basc tenien competències en educació i, per tant, podien decidir sobre la major o menor presència del castellà, el català o l'euskera al sistema educatiu formal. A més a més, els parlaments autonòmics debatien les lleis de normalització lingüística que definirien la seva política lingüística. I, en aquest context, el seu pensament sobre el llenguatge, les llengües i l'educació va experimentar canvis importants.

La seva tradició i cultura catalanista, —cal recordar que va formar part de la direcció de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC) durant la República i que,

ja durant la Guerra Civil, es va oposar fermament a l'annexió de la FNEC per part de la Federación Universitaria de Estudiantes (FUE), o que va convertir la Sociedad Española de Psicología en una federació de societats—, l'animava sobretot a defensar l'escolarització en català dels nenes i nenes de llengua familiar catalana i a preocupar-se per la millor manera d'ensenyar el català als nens i nenes castellanoparlants. De fet, l'èmfasi en aquest primer treball de 1970 a 1974 va ser mostrar que l'escolarització en català dels infants catalanoparlants no afectava negativament el seu coneixement del castellà. Ara, sembla estrany fer aquestes consideracions, però en aquells moments eren de gran pertinència. La reforma educativa impulsada per Villar Palasí que, entre altres coses, va significar la creació dels ICE va introduir la noció de llengües vernacles per designar el català, el gallec i l'euskera. En el discurs de la nova llei s'afirmava que era molt important l'escolarització en castellà dels infants que tenien aquestes llengües com a pròpies ja que, atès que feien vida en la seva llengua, l'escola des d'una perspectiva igualitària havia de garantir el coneixement de castellà. El Dr. Siguan no estava d'acord amb aquest discurs i, per això, els primers treballs que va fer sobre l'educació bilingüe tenien com a objectiu mostrar que l'escolarització en la llengua pròpia no afectava negativament al desenvolupament de la llengua socialment majoritària.

El Dr. Siguan havia conegut de prop els moviments de renovació educativa al voltant de l'escola nova i no podia oblidar el magisteri de persones com Alexandre Galí, Rosa Sensat o les propostes de la Institución Libre de Enseñanza que de la mà de Joaquim Xirau s'ensenyaven en aquest edifici i que es van concretar en l'Institut-Escola del Parc de la Ciutadella. La seva gran preocupació era l'escolarització en català dels infants catalanoparlants sobre la base que la millor manera d'ensenyar a un infant era mitjançant la seva llengua familiar. I, el Dr. Siguan, deutor d'aquestes creences, havia comprovat en els seus assessoraments encarregats per la UNESCO a països d'Amèrica Central que l'escolarització de les minories indígenes en la seva llengua facilitava el seu aprenentatge de la lectura i l'escriptura. Per això, inicialment, proposava el desenvolupament de programes bilingües de manteniment de la llengua familiar amb una introducció progressiva de la segona llengua. De fet, les seves idees eren àmpliament compartides i, per exemple, Marta Mata, que en aquells anys, estava al seu costat i que havia estat una de les persones assessores del projecte ja comentat, defensava idees semblants des de l'Associació de Mestres Rosa Sensat. Dos fets van induir canvis importants en el seu pensament. D'una banda, la creació i desenvolupament de les ikastolas i, de l'altra, l'estudi "Quatre anys de Català" que el Gabinet d'Estudis del Servei d'Ensenyament del Català (SEDEC), dirigit per Joaquim Arenas, va presentar, en 1982, al Seminari de Sitges.

L'èmfasi en la recuperació de l'euskera que, el 1970, patia una situació d'aniquilament molt diferent de la del català va empènyer a la creació d'escoles que utilitzaven únicament el euskera com a vehicle dels processos d'ensenyament i aprenentatge. I, certament, no paraven gaire atenció a la llengua familiar de l'alumnat. Era, sense més, una immersió voluntària de les famílies que no descansava en criteris educatius contrastats sinó que responia fonamentalment a una voluntat política de defensa de l'euskera. Aquest fet va provocar grans polèmiques al seminari de Sitges ja que qüestionava el principi d'escolarització en la llengua familiar de l'alumnat. En segon lloc, el treball esmentat del SEDEC evidenciava que el coneixement de castellà no

patia a Catalunya. Així, ni la llengua familiar de l'alumnat, ni la major o menor presència del català al sistema educatiu, incidien en els seus resultats. Al contrari, el coneixement de català depenia de diferents variables, una de les quals era la intensitat vehicular del català com a llengua d'aprenentatge.

A la vegada, el Dr. Siguan era conscient que la defensa a Catalunya de l'escolarització en la llengua pròpia dels infants conduïa a importants problemes educatius relacionats amb la segregació de l'alumnat. Així, moltes de les preocupacions que avui dia tenim al voltant de l'escola inclusiva ja eren presents en el seu pensament. Podríem dir que vivia entre dues aigües. Per això, el coneixement dels treballs al Quebec i, especialment, la seva relació amb la filosofia liberal al voltant de la necessària reconciliació entre drets lingüístics individuals i drets col·lectius que des de la Universitat McGill de Mont-real proclamaven pensadors com Charles Taylor i Wallace Lambert, o William MacKey des de la Universitat de Laval, va fer que deixés de ser un banderer del principi escolar de la llengua familiar de l'alumnat i que acceptés les primeres experiències a Catalunya, animades fonamentalment des de la pràctica educativa, que posteriorment hem conegut com la immersió lingüística.

Això sí, quan més endavant es va fer evident que el desenvolupament de programes bilingües en determinades condicions de canvi de llengua de la llar a l'escola no afectava negativament ni al coneixement lingüístic, ni al desenvolupament cognitiu, ni al rendiment acadèmic de l'alumnat, va reflexionar sobre dos qüestions de gran actualitat avui dia. La primera, sobre les condicions educatives per a l'èxit d'aquests programes i, la segona, sobre l'argumentari de la seva justificació. Pel que fa al primer aspecte, va animar un gran nombre de recerques no únicament a Catalunya, sinó a tot l'Estat, on va anar sumant noves amistats. Sitges, a més a més de ser el lloc on coneixíem el que fèiem uns i altres i on, any rere any, gaudíem del magisteri de persones d'arreu del món preocupades pel manteniment de la diversitat lingüística i el rol de l'educació en relació amb aquest objectiu, va ser també el lloc de trobada anual de les persones que estimaven el Dr. Siguan, que gaudíem de la seva amistat i afecte i que, amb el seu guiatge, ens plantejàvem nous reptes educatius. No puc oblidar l'acompanyament de Maraile, la seva dona, sempre atenta, preocupada per les nostres discussions i objectora moltes vegades d'idees que donàvem per evidents. El Dr. Siguan tenia la màgia i la saviesa per crear al voltant seu un grup nombrós de persones que, des de diferents tasques, responien al mateix objectiu. Crec recordar que va ser el Dr. Gomà parlant de la gran importància d'Anna Cuatrecasas en la creació, manteniment i creixement de l'ICE de la UB que ressaltava aquesta saviesa del Dr. Siguan. Però, tornant al meu fil argumental, vull ressaltar dos idees que el van perseguir durant molt de temps. En primer lloc, la gran importància de les actituds lingüístiques per al manteniment dels programes d'immersió lingüística i, en segon lloc, la importància del tractament educatiu de la llengua familiar de l'alumnat independentment de les característiques de la seva escolarització. De fet, des del seu punt de vista, els dos aspectes formaven una unitat. Difícilment es poden mantenir actituds positives vers els programes d'immersió lingüística, si no existeix una percepció col·lectiva que garanteix el desenvolupament de la llengua pròpia i, a la vegada, difícilment es poden aconseguir els objectius lingüístics i acadèmics de l'educació formal si l'alumnat no troba sentit a les coses que es fan a la institució escolar, entre altres ensenyar mitjançant una llengua diferent d'aquella que l'alumnat

té com a pròpia. Per això, la millor manera d'aconseguir-ho és mantenir actituds positives també entre l'alumnat vers el programa a partir del reconeixement educatiu d'allò que li és propi, en aquest cas la seva llengua.

Per això, els últims vint anys de la seva vida va dedicar tant de temps, especialment a través de l'anàlisi de les dades del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS) sobre les actituds lingüístiques a l'Estat espanyol, a entendre i explicar perquè el que és possible en determinats territoris no ho és en altres. O, en altres paraules, no creia que hi hagi solucions màgiques, elaborades des dels despatxos universitaris, sobre la recuperació i el manteniment de les llengües minoritàries al marge de la realitat social i de les actituds lingüístiques, tant dels parlants d'aquestes llengües com dels parlants de les llengües majoritàries.

I, pel que fa a l'argumentari de la immersió lingüística, reconeixia que les actituds lingüístiques es modifiquen des de la política i que, certament, a Catalunya, les idees nacionalistes havien significat un impuls important per a la creació i manteniment d'actituds positives envers el català i el castellà. Però, certament, no es cansava de repetir que la justificació de la immersió lingüística per raons identitàries, aquelles que relacionen estretament llengua i identitat, podien conduir tant al seu fracàs com a la creació de tensions i enfrontaments lingüístics no desitjats per ningú.

Ja he assenyalat que el Dr. Siguan era una persona profundament liberal. Sempre havia estat allunyat d'altres pensaments polítics com el marxisme o el nacionalisme. Però, entenia, especialment a partir de la seva aproximació al liberalisme de Charles Taylor, Will Kymlicka o Amy Gutmann, que els estats de dret s'havien creat com a estats-nació sobre la idea i la defensa d'una història i una llengua comunes i, a vegades, també una religió comuna. Tanmateix, més enllà del desig dels estats de conformar identitats homogènies, el seu fracàs era evident, fins i tot a la veïna França, adalil d'aquest pensament. Des del seu punt de vista, calia pensar com es construïen estats de dret on les persones gaudissin de drets individuals des d'adscripcions identitàries, lingüístiques, ètniques, etc. molt diferents. La qüestió era pensar com es construïa un estat de dret multinacional i multicultural on des del reconeixement de drets individuals i col·lectius visquéssim feliçment junts des d'una certa diferència. I, aquesta reflexió valia tant per als actuals estats com per a les nacions sense estat. Per això, defensar exclusivament la necessitat de la immersió lingüística per raons identitàries reproduïa les mateixes errades que els que, des de l'altre costat, defensaven que la llengua comuna de la ciutadania espanyola era el castellà. I aquells que no se senten legítimament ciutadans espanyols? Quina és la seva llengua comuna? O, hem de defensar que les persones que viuen a Catalunya que no es senten legítimament únicament catalanes han d'aprendre català perquè és la nostra llengua comuna? Recordo quan es feia aquestes preguntes que sempre acabava amb la mateixa conclusió: la reivindicació política de la llengua comuna condueix a un carreró sense sortida. Des del seu punt de vista, responia a les restes del pensament romàntic que certament havia promogut els estats moderns, però que, a la vegada, havia estat la font d'opressions, genocidis i sobretot d'un profund malestar, el mal de llengües, de les persones que no s'identificaven amb els seus pressupòsits identitàris. La seva proposta, inconclusa, consistia a tornar al valor instrumental del llenguatge, a la comunicació, i, per tant, des de la preservació i encoratjament de la diversitat lingüística, decidir col·lectivament quina llengua (o quines llengües), i per quines raons,

es converteixen en llengua franca de les relacions socials. I, en relació amb aquest aspecte, les raons lligades a la preservació de la diversitat lingüística adquirien un gran pes en el seu pensament.

No cal dir que els canvis demogràfics experimentats a Catalunya recolzaven el seu pensament. Vull acabar llegint un text que va escriure l'any 2000 i que va publicar el 2001. Amb la perspectiva del temps crec que exemplifica clarament el seu pensament.

“Más tarde o temprano, en España como en cualquier país europeo, habrá que repensar los objetivos de nuestros sistemas educativos y admitir que deben preparar a los alumnos para existir en una sociedad pluricultural, en la que el eje de la integración colectiva ya no será tanto la asimilación de la historia y la lengua nacional como el aprendizaje de la responsabilidad compartida en una sociedad solidaria.

Claro que esta nueva manera de orientar la educación sólo será posible si es la propia sociedad la que asume este ideal de convivencia entre todos los ciudadanos con independencia de su origen, de sus raíces culturales o de su lengua. Ello significa que la sociedad políticamente organizada, y por tanto el Estado, debe asegurar al mismo tiempo los derechos individuales y colectivos de los hablantes de las distintas lenguas. Pero en todo caso habrá que admitir que, por fuertes que sean las solidaridades que provoca el hablar una misma lengua y el sentimiento de identidad que de ellas resulta, una lengua no puede ser el fundamento político de la legitimidad o de la unidad de un Estado”.

Moltes gràcies.